

Zastawny, Albert

Groby kultury badeńskiej w Małopolsce

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. M, Řada archeologická. 2012,
vol. 61, iss. M17, pp. [233]-254

ISBN 978-80-210-6113-2

ISSN 1211-6327

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/125766>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ALBERT ZASTAWNY

GROBY KULTURY BADEŃSKIEJ W MAŁOPOLSCE

Hroby badenské kultury v Malopolsku. Badenská kultura byla rozšířena na rozsáhlých plochách střední Evropy, především ve středním Podunají. Badenské vlivy však zasáhly i poměrně vzdálené oblasti, a to jak formou přímých migrací, tak ovlivněním více eneolitických kulturních skupin. K regionům ovlivněným badenskou kulturou patří i Malopolsko, ležící severně od karpatského oblouku, kde v klasické fázi badenského komplexu existovala rozsáhlá sídelní enkláva (dosud bylo zjištěno 164 lokalit). K charakteristickým znakům tohoto osídlení patří překvapivě nízký počet lidských pohřbů. Dosud jich bylo zjištěno pouhých pět, a to ze tří lokalit (Kraków Pleszów 17, Kraków Zesławice 21 a Świnna Poręba 9). Tuto situaci lze stěží vysvětlit např. špatným stavem výzkumu. Mizivé zastoupení badenských pohřbů v Malopolsku stojí ve výrazném kontrastu vůči početným dokladům pohřbívání, které jsou známy z jiných oblastí badenského komplexu.

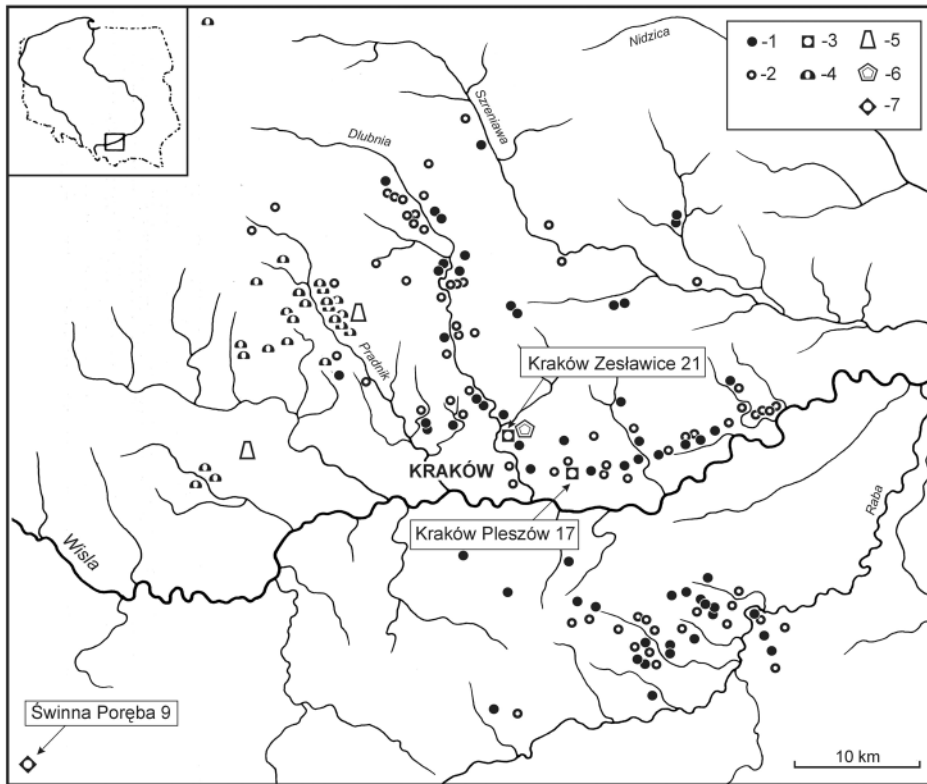
eneolit – Malopolsko – badenská kultura – hrob

The graves of the Baden Culture in Lesser Poland. The Baden Culture (the Baden Complex) spread over extensive areas of Central Europe, mainly the central basin of the Danube River. However, Baden influences extended much further – in the form of both population migration and cultural effects on different eneolithic groupings. One of the areas of such Baden influence is Lesser Poland, situated on the north side of the Carpathian Mountains, where a strong settlement enclave existed in the classical phase of the Baden Complex (164 sites have been discovered). One of the characteristic features of the Baden Culture in Lesser Poland is a surprisingly low number of human burials. Only 5 human burials on 3 sites (Kraków Pleszów 17, Kraków Zesławice 21, Świnna Poręba 9) have been uncovered to date. It is an enigmatic situation that cannot be explained, for instance, by an inadequate level of research. The paucity of finds relating to funerary rites in Lesser Poland is in contrast to the considerable amount of evidence concerning sumptuous burial practices on other areas of the Baden Complex.

Eneolithic – Lesser Poland – Baden Culture – grave

Kultura badeńska w Małopolsce

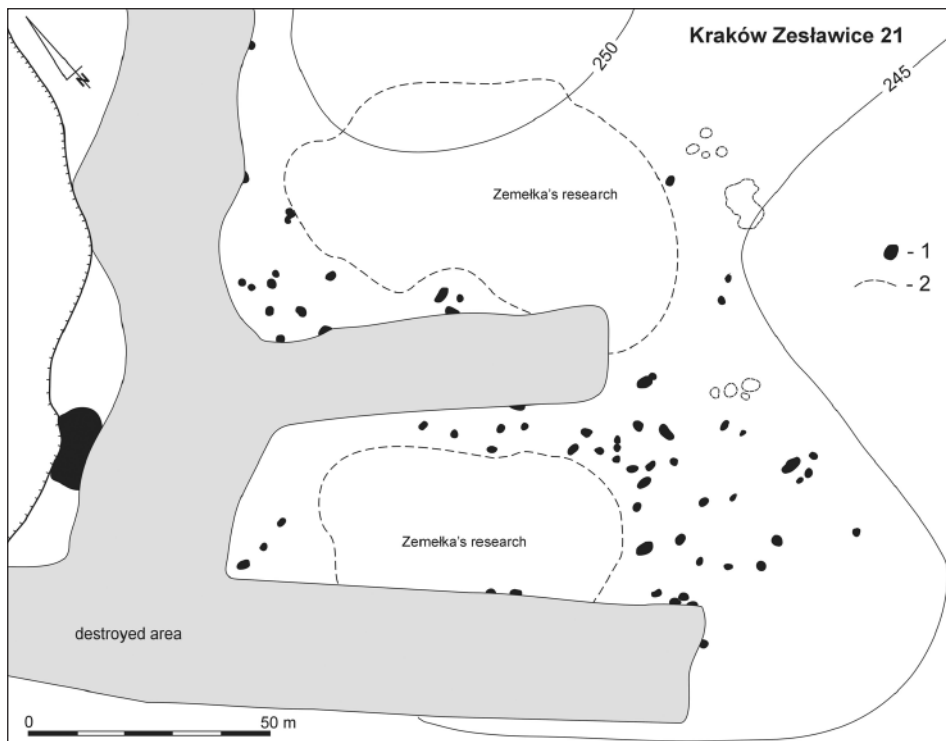
Na przełomie IV i III tys. BC obszary zachodniej Małopolski znalazły się w strefie wpływów kulturowych kręgu badeńskiego. Najważniejszym efektem tych oddziaływań było powstanie lokalnego ugrupowania kultury badeńskiej – ostatniego w neolicie ziem polskich reprezentanta kultur pochodzenia naddunajskiego. Z uwagi na różnorodność form tych oddziaływań (migracje ludności znad

Ryc. 1. Małopolska – region podkrakowski. Rozmieszczenie stanowisk kultury badeńskiej.
 1 – osady; 2 – pojedyncze ślady osadnictwa; 3 – osady z grobami; 4 – jaskinie; 5 – pracownie
 siekier krzemieniowych; 6 – obozowisko ze śladami zagrody dla zwierząt; 7 – izolowany grób. Rys.
 A. Zastawny.

Dunaju oraz współczesne im wpływy badeńskiego stylu ceramicznego przyjmowanego przez ugrupowania miejscowe) oraz ich chronologię, omawiany okres najwłaściwiej jest określać jako horyzonty wpływów (Kozłowski 1989), a w ich obrębie wydzielać materiały, zespoły i grupy kulturowe w różnym stopniu nawiązujące do kręgu badeńskiego.

W zachodniej Małopolsce wyróżnić możemy trzy horyzonty wpływów omawianego kręgu: I. protobadeński (z grupą Boleráz, Wyciąże i zespołami KPL-Baden); II. klasyczny, z podziałem na etap wczesnoklasyczny (postbolerázki) i późnoklasyczny (z grupami Zesławice-Pleszów i Mogiła); III. epibadeński (z grupą Bośaća) (Sochacki 1980; Kozłowski 1989; Zastawny 1999). W całej Małopolsce pełną sekwencję chronologiczną prześledzić można w obrębie jednego tylko obszaru – Jury Krakowskiej. Dotarcie do doliny Prądnika ludności bolerázkiej, a później postbolerázkiej, przybyłej z basenu środkowego Dunaju, wytyczyło główny szlak i kierunek oddziaływań kulturowych kręgu badeńskiego w każdym z jego horyzontów. Najważniejszym okresem właściwego rozwoju społeczno-

Ryc. 2. Kraków Zesławice, st. 21. Plan osady kultury badeńskiej. 1 – jamy osadowe; 2 – teren zbadany przez S. Zemelkę, na którym odkryto groby kultury badeńskiej: grób 10 i grób 217 (wg *Sochacki 1988*, uproszczone).

ści badeńskich w Małopolsce był horyzont późnoklasyczny, odpowiadający fazie Baden IV wg podziału V. Němejcovoj-Pavúkovej (*1981*). Rozwijające się tu przez ok. 200 lat osadnictwo stworzyło lokalny, małopolski odłam kultury badeńskiej, którą można datować na okres 4445/4300 – 3050/2900 BC (*Furholt – Machnik 2006; Zastawny 2008*). Aktualnie znane są 164 stanowiska, spośród których znajduje się 58 osad różnej wielkości, 72 pojedyncze ślady osadnictwa, 28 stanowisk jaskiniowych, 2 wydodrębnione pracownie siekier krzemiennych, 1 obozowisko ze śladami zagrody dla zwierząt, 2 osady z pochówkami ludzkimi oraz 1 izolowany grób (ryc. 1; *Zastawny 1999; 2000; 2006; 2008*).

Groby kultury badeńskiej – charakterystyka

W zestawieniu z dobrze rozwiniętą siecią osadniczą omawianej kultury (164 stanowiska) i znaczną ilością stanowisk rozpoznanych wykopaliskowo (68), ilość grobów jest zaskakująco niska. W świetle aktualnego stanu badań z terenu Małopolski, i jednocześnie z całego obszaru ziem polskich, z kulturą badeńską

łączyć można tylko 5 pewnych grobów na 3 stanowiskach. Dostarczyły ich długoletnie badania na lewobrzeżnej terasie wiślanej w Krakowie Nowej Hucie oraz niedawno przeprowadzone wykopaliska w Świnnej Porębie w Beskidzie Średnim. Są to dwa groby z Krakowa Zesławic, st. 21, dwa z Krakowa Pleszowa, st. 17 oraz jeden ze Świnnej Poręby, st. 9. Groby z Zesławic rozpoznano podczas prac ratowniczych w latach 1953–1956. Znaleziska te opublikowano (*Zemelka 1959*). Pochówki z Pleszowa, odkryte w 1976 r., nie były dotąd znane (zidentyfikowane) i publikowane. Ich publikacja jest aktualnie przygotowywana do druku (*Bober – Valde-Nowak – Zastawny in print*). W literaturze przedmiotu wymienia się jeszcze jeden „nowohucki” pochówek łączony z omawianą kulturą – z Krakowa Wyciąża, st. 5 (*Kozłowski 1971*). Niedawna reinterpretacja tego odkrycia wykazała jednak, że jest to grób kultury łużyckiej, naruszający starszą jamę badeńską (przemieszanie materiałów; *Bober 2002*). Piąty pochówek pochodzi z badań sondażowych przeprowadzonych w 2005 r. na st. 9 w Świnnej Porębie, pow. Wadowice (*Valde-Nowak – Tarasiński 2006*). Jest to grób odosobniony, odkryty poza zasięgiem zwarteo osadnictwa badeńskiego w Małopolsce.

Kraków Zesławice, st. 21, woj. małopolskie (ryc. 2)

Osada kultury badeńskiej położona na eksponowanym wzgórzu w dolinie rzeki Dłubni, w pobliżu jej ujścia do Wisły we wsch. części miasta Krakowa (2,5 ha powierzchni, 270 obiektów osadowych). Z obrębu osady pochodzą 2 pochówki w jamach grobowych o nr 10 i 217 (*Zemelka 1959; Bober – Valde-Nowak – Zastawny, in print; Zastawny in print*).

Grób 10 (ryc. 3)

Dno prostokątnej jamy grobowej (175 × 85 cm) uchwycono na gł. 50 cm. Zmarłego (mężczyzna w wieku 30–40 lat o wzroście 178 cm) pochowano na dnie grobu na prawym boku, układając ciało na osi SW-NE, z nogami lekko podgiętymi (w kierunku NW) i bardzo silnie skręconym tułowiem. Klatka piersiowa ułożona jest niemal w pozycji „na brzuchu”. Rękę lewą odchyłono w kierunku E i ułożono w pozie „obejmującej” odkrytą w tym miejscu amforę – jedyny element wyposażenia.

Grób 217 (ryc. 4)

W owalnej jamie grobowej (130 × 75 cm), na gł. 30 cm odkryto szkielet ułożony na lewym boku z nogami mocno podkurczonymi (w kierunku NE) i rękami silnie zgiętymi w łokciach. W S części jamy, przy kościach stóp, odkryto jedno naczynie – czterouchą amforę. Zmarły był mężczyzną w wieku 55–65 lat o wzroście 169 cm.

Kraków Pleszów, st. 17, woj. małopolskie (ryc. 5)

Największa osada kultury badeńskiej w Małopolsce (5 ha powierzchni, 190 jam osadowych), położona na lewym brzegu Wisły we wschodniej części miasta Krakowa. W obrębie osady odkryto 2 pochówki ludzkie w jamach osadowych nr 711 i 1326 (*Bober – Valde-Nowak – Zastawny in print; Zastawny in print*).

Jama 711 (ryc. 6)

Szkielet mężczyzny (wiek 35–55 lat; wzrost 158–160 cm) został znaleziony na gł. 80 cm w częściowo zasypanej jamie osadowej o całkowitej gł. 240 cm. Zarys samej jamy nieczytelny. Szkielet ułożony był na osi WE (głową na W) w pozycji wyprostowanej z rękami wzdłuż boków. Wyposażenie stanowiły 3 kubki odkryte poniżej nóg oraz 1 misa.

Jama 1326 (ryc. 7, 8)

Szkielet znajdował się na dnie trapezowatej jamy osadowej o zarysie owalnym (wymiary 160 × 185 cm). Szkielet ułożony był na osi NE-SW (głową na SW), na prawym boku z podkur-

czonymi nogami. Ręka prawa na biodrze, lewa skurczona, z dłońią na piersi. Przy szkielecie odkryto dwie szczęki zwierzęce (na lewym przedramieniu oraz przy lewym kolanie). W okolicy szkieletu odkryto liczne materiały kultury badeńskiej, ale z wyposażeniem grobowym łączyć można tylko wspomniane już szczęki zwierzęce oraz 1 misę (ryc. 8: 5). Kości szkieletu zaginęły.

Świnna Poręba, st. 9, woj. małopolskie (ryc. 9)

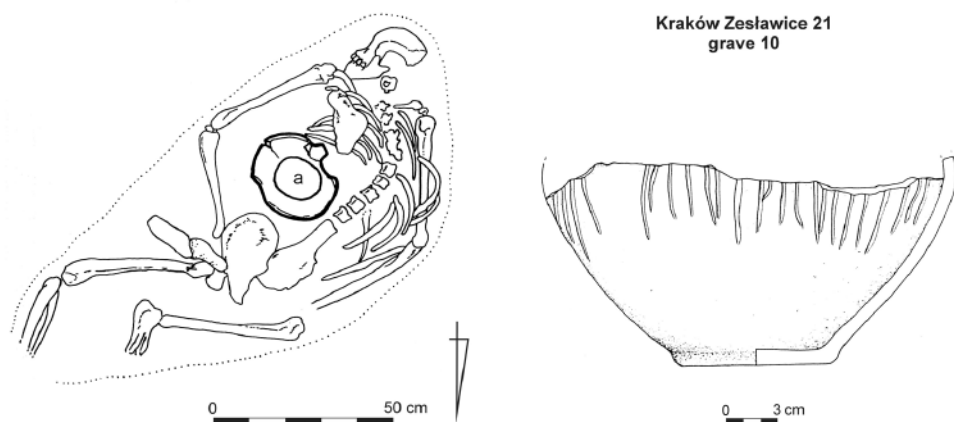
Izolowane znalezisko grobowe, odkryte w górskiej strefie Beskidów, na cyplu terenowym w dolinie Skawy. Jest to stanowisko usytuowane z dala od zwartego zasięgu osadnictwa kultury badeńskiej w okolicach Krakowa, położone na szlaku przemieszczeń ludności z dorzecza Dunaju lub też związane ze strefą sezonowej działalności pasterskiej (*Valde-Nowak – Tarasiński 2006; Valde-Nowak 2008*).

Jama 1/05 (ryc. 9)

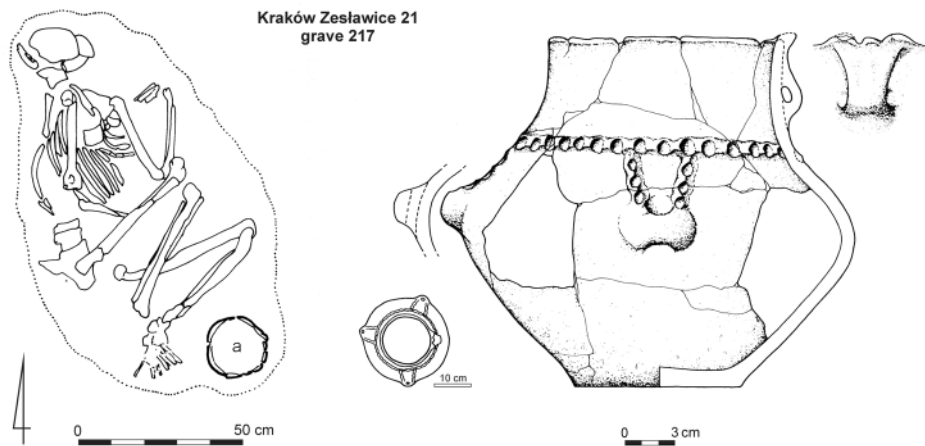
W owalnej jamie grobowej (1,8 × 1,3 m) szkielet nie zachował się. Jama miała kształt nieckowaty w przekroju pionowym i gł. 40 cm. Inwentarz stanowiło tylko jedno naczynie – silnie rozdrobniona amfora.

Analiza

Pięć pochówków na trzech stanowiskach to bardzo skromne źródło danych do charakterystyki obrządku pogrzebowego kultury badeńskiej. W innych strefach zasięgu kręgu badeńskiego w Europie obiekty grobowe należą do bardzo licznych i charakterystycznych znalezisk (*Banner 1956; Nevizánsky 1985; Bondár 2001*). W poniższej analizie uwzględniono tylko pochówki z Krakowa Ześlawic, Krakowa Pleszowa i Świnnej Poręby. Jedynie one mają wiarygodnie udokumentowaną przynależność do omawianej kultury (*Bober – Valde-Nowak – Zastawny in print*). W starszej literaturze przedmiotu wiązanych było z oma-

Ryc. 3. Kraków Ześlawice, st. 21, grób 10. Plan grobu i wyposażenie. Rys. A. Zastawny (na podstawie weryfikacji dokumentacji i materiałów z badań S. Zemełki w zbiorach Muzeum Archeologicznego w Krakowie, Oddział w Nowej Hucie).

Ryc. 4. Kraków Zesławice, st. 21, grób 217. Plan grobu i wyposażenie. Rys. A. Zastawny (na podstawie weryfikacji dokumentacji i materiałów z badań S. Zemelki w zbiorach Muzeum Archeologicznego w Krakowie, Oddział w Nowej Hucie).

wianą kulturą jeszcze kilka innych znalezisk (Posądz, Igołomia, Gniazdowice, Majkowice), ale ich związek z Badenem jest albo wielce problematyczny, albo już dzisiaj niemożliwy do weryfikacji (*Gajewski 1962; Żurowski 1924–1925, 1933; Żaki 1949; Sochacki 1970*).

Kontekst odkrycia

Cztery groby pochodzą z dwóch największych osad kultury badeńskiej w Małopolsce: z Krakowa Pleszowa, st. 17–20 (ryc. 5) oraz Krakowa Zesławic, st. 21 (ryc. 2). W Krakowie Zesławicach przebadano ok. 270 obiektów ziemnych, a wielkość osady, położonej na lessowym wzgórzu w dolinie Dłubni, oblicza się na ok. 2,5 ha powierzchni (*Godłowska 1976; Sochacki 1988*). Osada w Krakowie Pleszowie, rozciągnięta wzdłuż linii skłonu terasy Wisły (stanowiska 17–20), zajmuje przestrzeń ok. 5 ha (*Rook 1971; Godłowska 1976*). W części, w obrębie której odkryto pochówki kultury badeńskiej (st. 17), wielkość zasiedlonego obszaru szacuje się na ok. 1 ha powierzchni terenu (wg. ustaleń J. Bobera). W Pleszowie, st. 17–20, przebadano ok. 190 jam osadowych (*Godłowska 1976*).

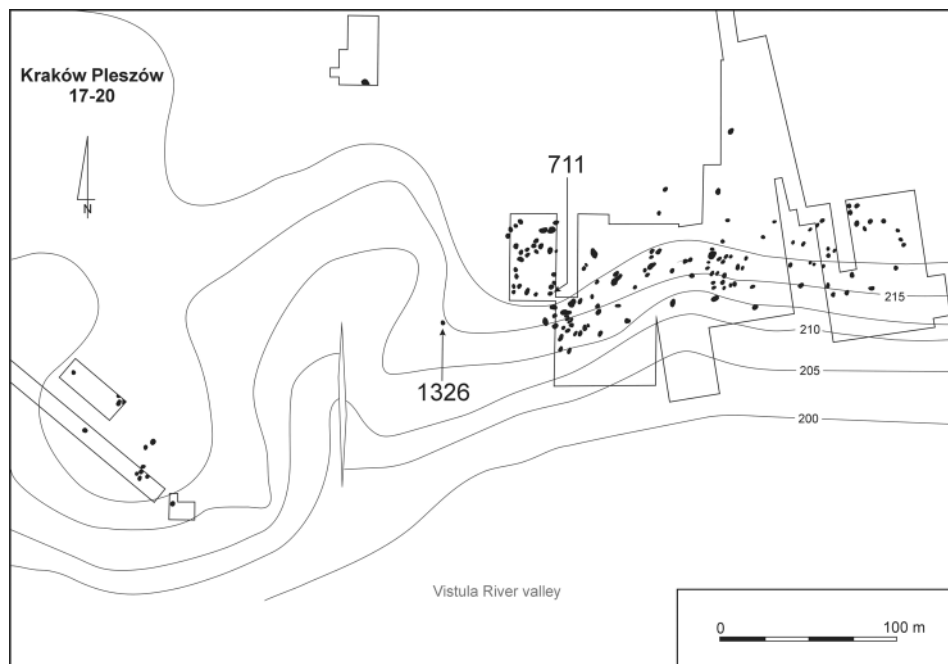
Groby pleszowskie i zesławickie odkryto w obrębie zasięgu osiedli. Nie stanowiły pochówków wyodrębnionych i nie należały do samodzielnych cmentarzysk. Na stanowisku w Pleszowie zlokalizowane były przy skłonie terasy nadzalewowej Wisły w zachodniej partii przebadanego obszaru, pomiędzy jamami osadowymi (dotyczy pierwszego z grobów – ob. 711) oraz w ich bezpośrednim sąsiedztwie (grób drugi – ob. 1326). Pochówki te dzieliła odległość 60 m. Usytuowanie grobów na osadzie w Zesławicach niestety nie jest znane. Wiadomo jedynie, że były

rozmieszczone pomiędzy obiektami gospodarczymi i nie tworzyły, podobnie jak w Pleszowie, zgrupowania (*Zemelka 1959*; odmienna opinia zob.: *Sochacki 1988*, 107). Z zachowanych planów stanowiska wynika, że obydwie groby (10 i 217) odkryto prawdopodobnie w centralnej części osady (strefa badana przez S. Zemelkę), w rejonie występowania obiektów, których funkcję Z. Sochacki (*1988*) łączy z praktykami kultowymi. Interesująca jest też informacja o zniszczeniu kilku pochówków szkieletowych (jeszcze przed podjęciem badań) w płn.-zach. części stanowiska (*Godłowska 1976*). Choć ich przynależność kulturowa nie jest znana, nie można wykluczyć związku z osadnictwem badeńskim lub kulturą ceramiki sznurowej, której groby również w Zesławicach odkryto (*Zemelka 1959*).

Zupełnie odmienny kontekst odkrycia ma grób ze Świnnej Poręby (ryc. 9). Jest nie tylko pochówkiem odosobnionym (nie towarzyszyły mu żadne inne obiekty), ale też znaleziskiem odkrytym poza zwartym terytorium osadnictwa badeńskiego (ryc. 1).

Typ pochówków

Groby z nowohuckich Zesławic i Pleszowa są pochówkami szkieletowymi, jednostkowymi. Zapewne o takim samym typie pochówku możemy mówić

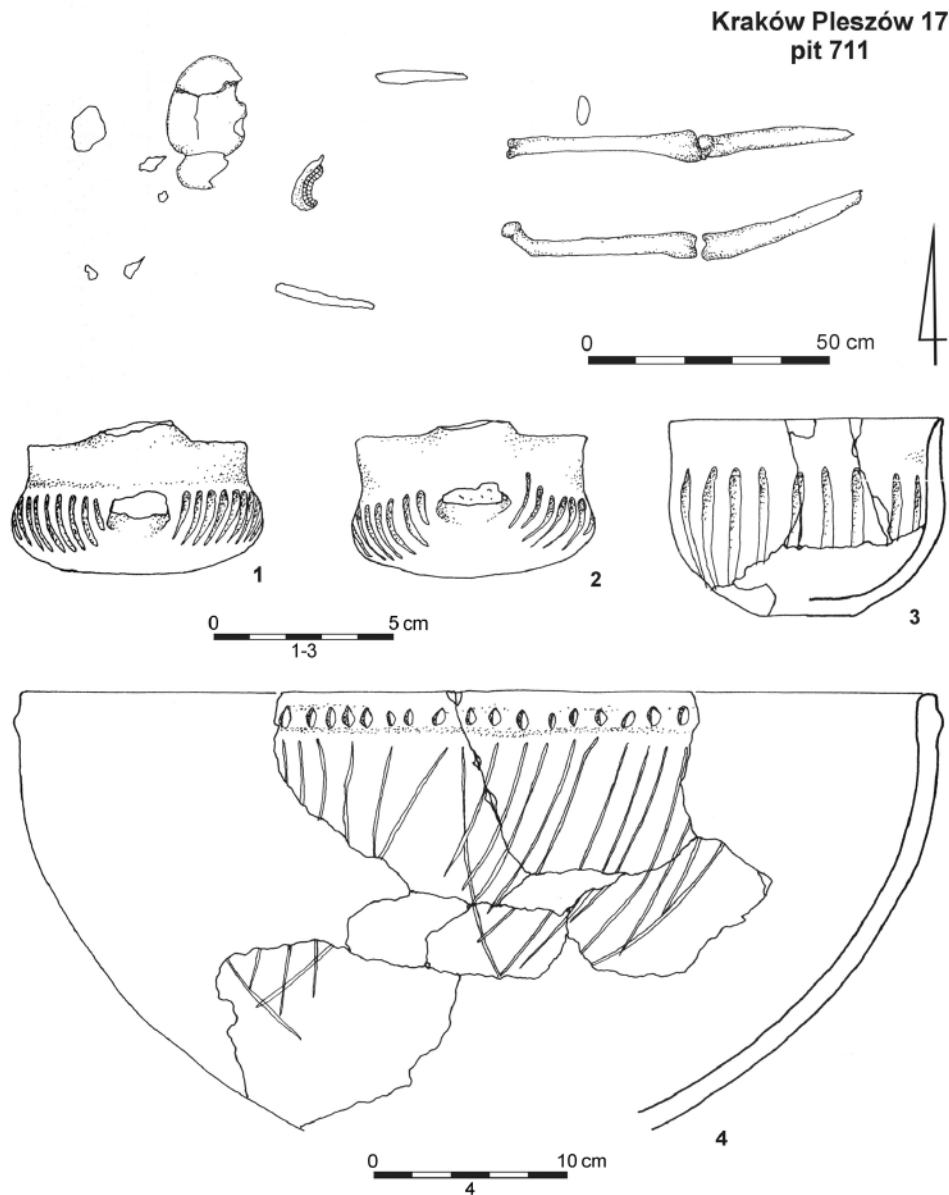

Ryc. 5. Kraków Pleszów, st. 17. Plan osady kultury badeńskiej z zaznaczeniem jam osadowych nr 711 i 1326 z pochówkami ludzkimi. Rys. A. Zastawny.

w odniesieniu do obiektu ze Świnnej Poręby, w którym kości nie zachowały się. W trzech przypadkach zmarłych pochowano w jamach grobowych (groby z Zesławic i Świnnej Poręby), w dwóch pozostałych – w jamach osadowych: na dnie jamy trapezowatej (ob. 1326 z Pleszowa) oraz w częściowo zasypanej jamie gospodarczej (ob. 711 z Pleszowa). Wszystkie pochówki prezentują zespół dość zróżnicowanych elementów.

Wśród pochówków z Pleszowa i Zesławic zarysu grobu nie udało się zaobserwować w jamie 711 z Pleszowa, który odkryto w jamie z nawarstwieniami ziemi o zabarwieniu zbliżonym do wypełniska grobu (ryc. 6). Szkielet znaleziono tu na głębokości 80 cm poniżej powierzchni gruntu. Jama osadowa sięgała głębokości 240 cm. Na pochówki zesławickie natrafiono na głębokości 30 cm (grób 217) oraz 50 cm (grób 10). Szkielet z jamy osadowej 1326 z Pleszowa odkryty został na jej dnie na głębokości 150 cm (ryc. 7). Wielkości i kształty jam odzwierciedlać można dla trzech pochówków (brak danych dla ob. 711 z Pleszowa). W grobach z Zesławic kontury jam tworzyły kształt owalny, wydłużony (niektóre ścianki o przebiegu prostoliniowym). Rozmiary obiektów warunkowało tu odmienne ułożenie zmarłych: 175 × 85 cm (grób 10) i 130 × 85 cm (grób 217). Część przydenna trapezowatej jamy osadowej 1326 z Pleszowa miała kształt bardziej kolisty, o wymiarach 185 × 160 cm. Płaskie dno zadokumentowano w grobie 10 z Zesławic oraz w ob. 1326 z Pleszowa. Ciemnobrunatne, jednorodne wypełnisko cechowało obydwie obiekty zesławickie oraz pleszowski ob. 711. Inny układ warstw stwierdzono w jamie 1326 w Pleszowie. Kości szkieletu odkryto nad cienką, jasnobrunatną warstwą ziemi, wypełniającą dno jamy. Powyżej (w części środkowej) widoczne były typowe warstwy zasypiskowe, z dużym udziałem lessu, a nad nimi ciemnobrunatny strop wypełniska z charakterystyczną dla obiektów osadowych domieszką w postaci grud polepy. Układ ten wskazuje na wykorzystanie jamy gospodarczej w celach pogrzebowych, a następnie na dalsze użytkowanie jej zgodnie z właściwym przeznaczeniem. Jama grobowa ze Świnnej Poręby (ryc. 9) miała nieregularnie owalny zarys w rzucie poziomym (180 × 130 cm) oraz nieckowaty kształt w przekroju poprzecznym (spąg na gł. 40 cm). Jej czytelność zaburzały wykroty po pniach drzew. Od strony zachodniej do obiektu przylegał płat szaro-pomarańczowej gliny, w której znaleziono część zespołu fragmentów ceramicznych, odkrytych w jamie i pochodzących z jednego naczynia – amfory. Orientacja jamy w każdym z omawianych tu grobów była inna: NW-SE i NE-SW dla Zesławic, N-S i W-E dla Pleszowa oraz dla Świnnej Poręby NE-SW.

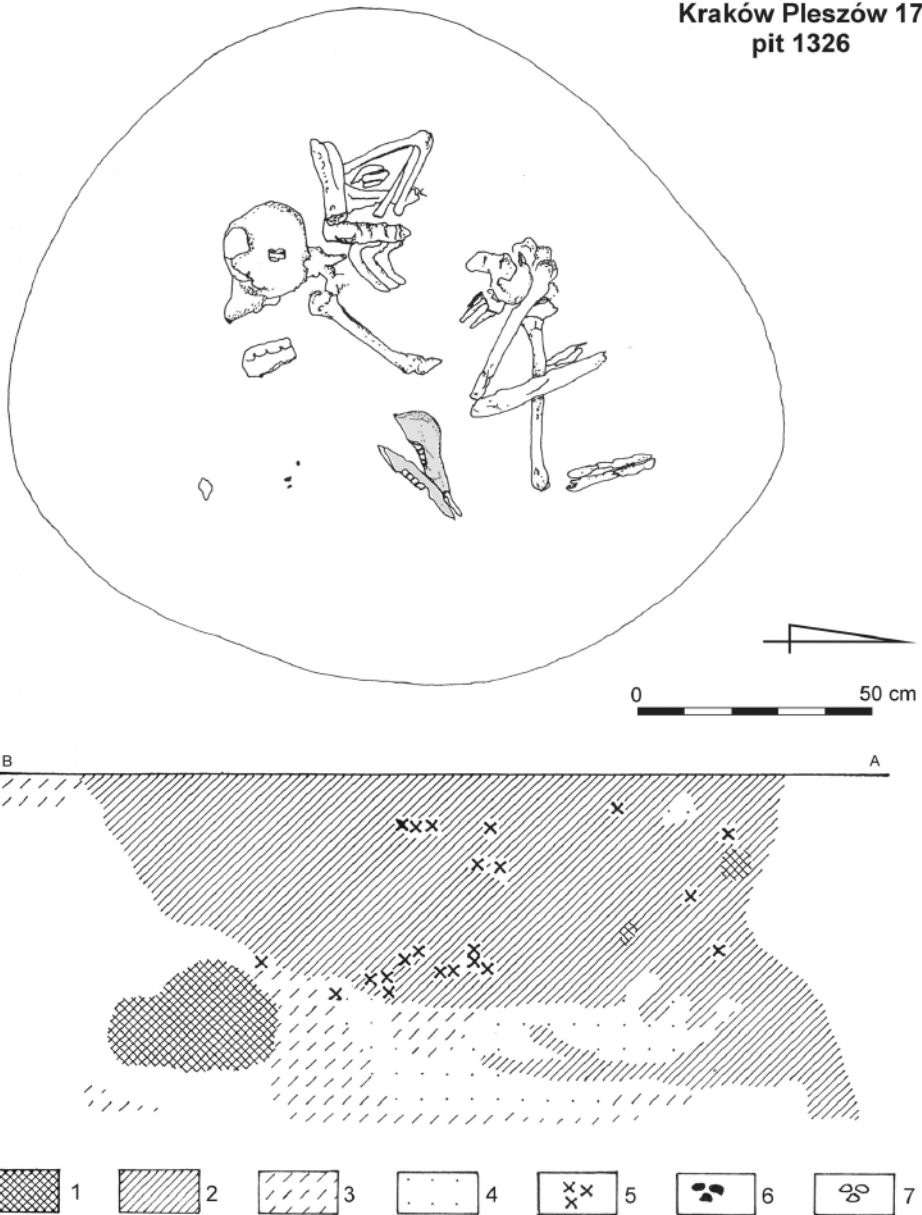
Szkielety ludzkie z grobów kultury badeńskiej w Pleszowie i Zesławicach zachowały się w dobrym stanie i w układzie anatomicznym (brak mechanicznego przemieszczenia kości). Sposób ułożenia szkieletów jest różny. W dwóch przypadkach zmarłych ułożono na boku, zgodnie z osią jamy grobowej, z nogami mocno podkurczonymi i rękami silnie zgiętymi w łokciach. W jamie 1326 z Pleszowa szkielet spoczywał na boku prawym z rękami na biodrze i piersi (ryc. 7: 1), natomiast w grobie 217 z Zesławic – na boku lewym, z dłonią lewej ręki w okolicy ramienia (ryc. 4: 1). W drugim pochówku z Pleszowa układ kości wskazuje

Ryc. 6. Kraków Pleszów, st. 17. Jama osadowa nr 711. Szkielet i wyposażenie grobowe.
Rys. A. Piwowarczyk.

na pozycję wyprostowaną, z rękami wzdłuż tułowia (ryc. 6: 1). Najciekawszy układ miał szkielet z grobu 10 w Zesławicach (ryc. 3: 1). Zmarłego pochowano na prawym boku, z nogami lekko podgiętymi i bardzo silnie skręconym tułowiem, z klatką piersiową ułożoną niemal w pozycji na brzuchu. Prawa ręka uło-

Kraków Pleszów 17
pit 1326

Ryc. 7. Kraków Pleszów, st. 17. Jama osadowa nr 1326. Plan dna obiektu na poziomie odkrycia szkieletu oraz przekrój pionowy jamy 1326. 1 – ziemia intensywnie czarna; 2 – ziemia ciemnobrunatna; 3 – ziemia jasnobrunatna; 4 – przewarstwienia lessowe; 5 – polepa; 6 – węgiel drzewny; 7 – kamienie. Rys. A. Piwowarczyk.

żona jest wzdłuż tułowia, częściowo pod żebrami. Rękę lewą wyraźnie odchyłono w kierunku E i ułożono w pozie „obejmującej” odkrytą w tym miejscu amforę. W opisywanych grobach szkielety złożono z głową skierowaną w różnych kierunkach – N, NW, W, SW (ryc. 10), jednak z twarzą zwróconą na E (tylko w ob. 711 z Pleszowa twarz skierowano na S). Dwa groby mają zbliżony kierunek osi ułożenia całego szkieletu – NW-SE (Zesławice grób 10 i Pleszów ob. 1326). W pozostałych przypadkach zmarłego pochowano układając ciało na linii W-E (ob. 711 z Pleszowa) oraz NE-SW (grób 217 z Zesławic).

Z wyjątkiem szkieletu z jamy 1326 z Pleszowa (zaginał), szczątki kostne zostały poddane analizie antropologicznej (badania J. Wróbla). W obu grobach z Zesławic oraz jamie z Pleszowa (ob. 711) pochowano mężczyzn w wieku od 30 do 65 lat (przedziały: 30–40, 35–55, 55–65 lat). Wzrost zmarłych oszacowano na 158–160 cm (Pleszów ob. 711), oraz 169 i 178 cm (Zesławice grób 10 i grób 217). Wśród zmian patologicznych stwierdzono perforację nasady bliższej lewej kości łokciowej oraz zmiany patologiczne kręgów (groby z Zesławic).

We wszystkich opisywanych grobach kultury badeńskiej zmarłych wyposażono w dary. Skład i rozmieszczenie elementów wyposażenia nie są jednak całkiem jasne. Wątpliwości dotyczą pochówków z Pleszowa, odkrytych w jamach osadowych, zawierających liczne, często przemieszane zabytki. W ob. 1326 przy szkielecie położonym na dnie jamy odnaleziono fragmenty naczynia (przy czaszce), grudy polepy (nad czaszką), dwie szczęki zwierzęce (na lewym przedramieniu i obok lewego kolana) oraz 48 innych przedmiotów, których lokalizacja nie jest związana bezpośrednio z poziomem szkieletu. Za wyposażenie tego grobu uznać można misę stożkowatą oraz szczęki zwierzęce. W drugim pochówku pleszowskim (ob. 711) fragmenty ceramiki i wyroby krzemienne odkryto nad głową. Na wschód od szkieletu, poniżej nóg, znaleziono trzy dalsze naczynia (kubki). Ułamki ceramiki znad czaszki pochodzą z misy i najprędzej uznać je można za dar grobowy. Nie do końca określony pozostaje kontekst 3 kubków. Z poziomów powyżej, jak i poniżej odkrycia kości zmarłego pochodzi znaczna ilość różnego rodzaju zabytków, w tym ponad 100 frg. różnych naczyń, 39 wyrobów krzemiennych, ułamki muszli i kości zwierzęcych oraz grudy polepy. W Zesławicach zmarłych złożonych do jam grobowych wyposażono tylko po jednym naczyniu. W grobie 217 była to w całości zachowana amfora, ustawiona w południowej części jamy, przy kościach stóp szkieletu (ryc. 4: 2). W grobie 10 również odkryto amforę, zachowaną w partii przydennej, złożoną w środkowej części jamy, w „objęciach” zmarłego (ryc. 3: 2). Kolejna amfora stanowiła jedyny element wyposażenia w grobie ze Świnnej Poręby. Fragmenty, z których ją zrekonstruowano, odkryto w obrębie całej jamy grobowej, a także poza jej obrysem (ryc. 9).

Wyposażenie

Zmarłych w grobach kultury badeńskiej wyposażono skromnie. We wszystkich analizowanych obiektach odkryto po jednym naczyniu ceramicznym: am-

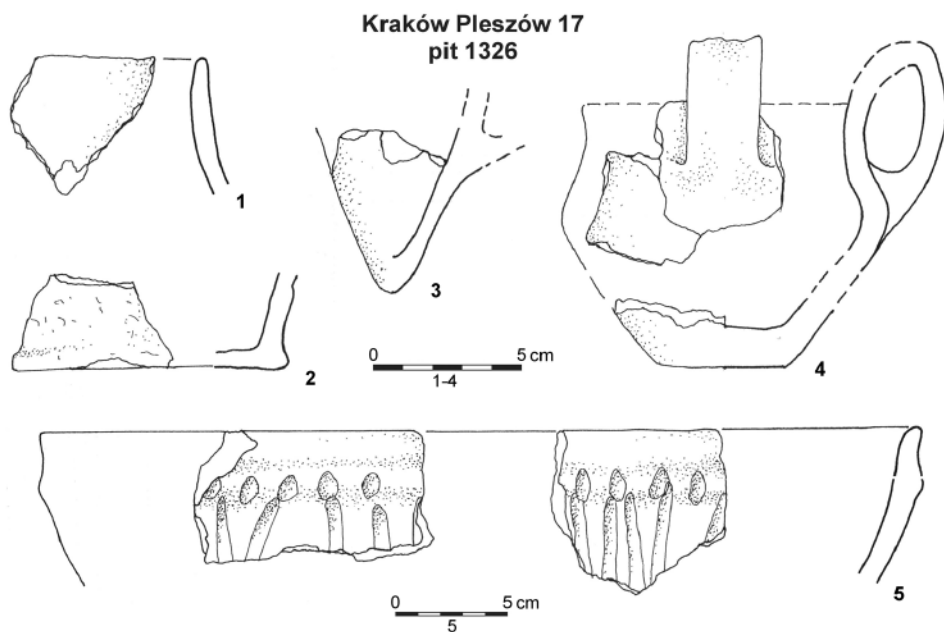
fora z Zesławic z grobu 10 (ryc. 3: 2), amfora z Zesławic z grobu 217 (ryc. 4: 2), misa z Pleszowa z jamy 711 (ryc. 6: 2), misa z Pleszowa z jamy 1326 (ryc. 8: 5) oraz jedna amfora ze Świnnej Poręby (ryc. 9). W jamie 1326 z Pleszowa pochowanemu dodatkowo złożono dwie szczęki zwierzęce, umieszczone przy kolanach i w okolicach przedramienia. Darem pogrzebowym mogły być również trzy kubki z jamy 711 (odkryte jednak w pewnej odległości od szczątków zmarłego). W skład wyposażenia tego obiektu wchodziłyby wówczas 4 naczynia: misa i 3 kubki (ryc. 6: 2). W pobliżu szkieletów pleszowskich odnaleziono też inne zabytki (wyroby krzemienne, frg. naczyń), których jednak z uwagi na miejsce pochowania zmarłych (jamy osadowe) nie można uznać za przedmioty wyposażenia grobowego.

Trzy amfory, dwie misy i ewentualnie trzy kubki to zestaw naczyń pochodzących z analizowanych grobów. Stan zachowania ceramiki jest różny, na ogół są to jednak fragmenty umożliwiające rekonstrukcję całej formy oraz określenie typu naczynia. Kompletne naczynie pochodzi z grobu 217 z Zesławic (amfora). Amfora z drugiego grobu zesławickiego zachowała się w połowie (część dolna). Prawie kompletne są 2 kubki z jamy 711 z Pleszowa (utrącone ucha). Trzeci kubek, a także obie misy z pochówków pleszowskich znamy z części brzegowych i środkowych partii brzuśców. Amforę ze Świnnej Poręby zrekonstruowano z 39 fragmentów.

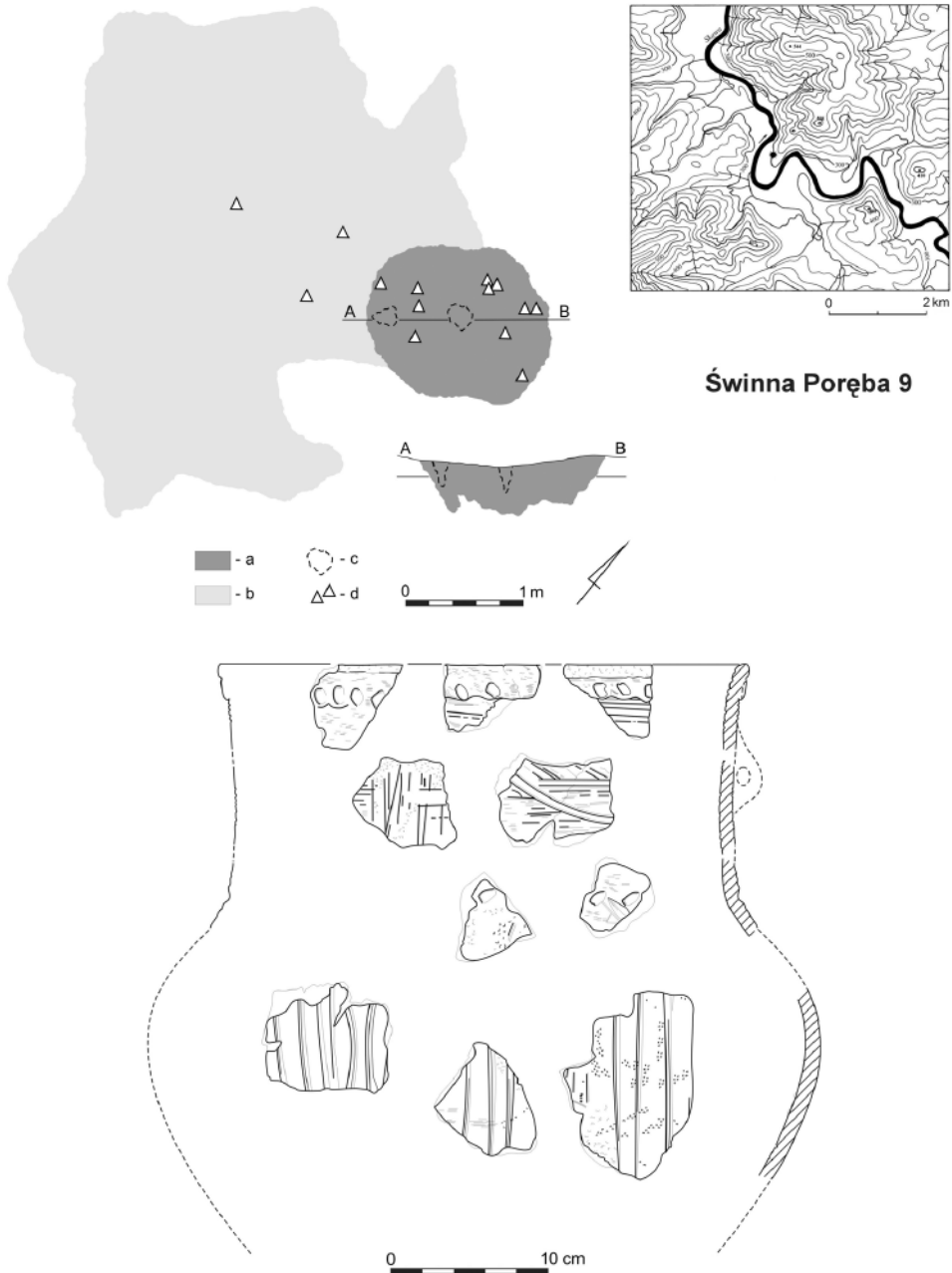
Amfory z Krakowa Zesławic (ryc. 3, 4) reprezentują ten sam typ naczynia: dwustożkową, przysadzistą amforę o cylindrycznej szyi i niewyodrębnionym dnie, zaopatrzoną w trzy pionowo przekłute ucha na załomie brzuśca (na częściowo zachowanej amforze z grobu 10 widoczne są tylko ślady po miejscach przymocowania uch). Naczynie z grobu 217 ma dodatkowe, poziomo przekłute ucho na krawędzi wylewu, zakończone trzema wypustkami. Proporcje i wymiary amfor zesławickich są niemal identyczne. Odmienny jest natomiast sposób zdobienia. Ornamentem pionowych żłobków pokryto dolną część brzuśca naczynia z grobu 10. Amfora z grobu 217 dekorowana jest z kolei ornamentem plastycznym i dołkowym w postaci listew z odciskami palcowymi, umieszczonych na przejściu brzuśca w szyję. Amforę ze Świnnej Poręby różni od amfor zesławickich przede wszystkim proporcje (ryc. 9). Jest to naczynie o baniastym brzuścu i wysokiej cylindrycznej szyi, zdobionej pod wylewem listwą plastyczną z dołkami palcowymi i zaopatrzonej w poziomo przekłute ucho (lub w ucha). Brzusiec, oddzielony od szyi rzędem dołków palcowych, zdobią pionowe żłobki. Rzadkim i właściwie nietypowym dla amfor badeńskich zabiegiem technicznym jest obmazywanie powierzchni. Omawiane naczynie nosi tego typu ślady na zewnętrznej, a także na wewnętrznej powierzchni szyi. Misy z Pleszowa z jam 711 i 1326 należą do tej samej odmiany mis półkulistych o prostym lub lekko wychylonym na zewnątrz wylewie (ryc. 6; 8: 3). Posiadają analogiczny układ i rodzaj ornamentyki, składającej się z elementów plastycznych, dołkowych i żłobkowych. Ozdobiono je dookólną listwą plastyczną z dołkami palcowymi (karbowaniem), dolepioną poniżej krawędzi wylewu, a także ornamentem żłobkowym w układzie „wiszących” trójkątów, umieszczonym na brzuścu. Pochodzące z jamy 711 z Ple-

szowa trzy kubki to naczynia o bardzo zbliżonych cechach morfologicznych i ornamentacyjnych. Wszystkie okazy należą do form przysadzistych o baniastym brzuścu i esowatym profilu ścianek (szyjki cylindryczne, brzegi lekko wychylone), zaopatrzonych w taśmowate ucha (uszkodzone), wystające ponad krawędź wylewu. Naczynia ornamentowano pionowymi żłobkami.

Formy, zdobienia, a także technologia wykonania naczyń pochodzących z grobów nie odbiegają od cech ceramiki naczyniowej typowej dla materiałów osadowych kultury badeńskiej. Przyjąć można, że nie istniała odrębna, specjalna kategoria naczyń grobowych. Amfory, misy i kubki, w jakie wyposażono zmarłych, należą do typowych i najliczniej spotykanych rodzajów naczyń w omawianej kulturze. Są one szczególnie dobrze reprezentowane na osadach, w obrębie których odkryto opisywane pochówki. Interesujący może być fakt, że w Zesławicach do grobów włożono tylko amfory, a w Pleszowie misy i kubki (o ile te ostatnie rzeczywiście należały do wyposażenia jamy 711), dodatkowo o bardzo ujednoczonych cechach wytwórczych. Z uwagi na znikomą ilość grobów trudno jest stwierdzić, czy jest to prawidłowość wynikająca np. z rodzaju obiektu, do którego złożono zmarłego: jamy grobowe w Zesławicach i jamy osadowe w Pleszowie.

Ryc. 8. Kraków Pleszów, st. 17. Jama osadowa nr 1326. Wybór inwentarza z fragmentami misy (5) stanowiącej wyposażenie zmarłego. Rys. A. Piwowarczyk.

Ryc. 9. Świnna Poręba, st. 9, pow. Wadowice. Położenie stanowiska w terenie, plan i przekrój pionowy jamy 1/05 oraz amfora, stanowiąca wyposażenie grobowe. a – zarys jamy; b – warstwa powstała w wyniku destrukcji jamy podczas procesów postdepozycyjnych; c – doły postępujące lub ślady po korzeniach drzew; d – fragmenty ceramiki (wg P. Valde-Nowaka).

Chronologia

Chronologię pochówków kultury badeńskiej z osad w Krakowie Pleszowie i Krakowie Zesławicach określa kontekst odkrycia obiektów grobowych oraz cechy ceramiki naczyniowej, stanowiącej wyposażenie zmarłych. Groby pochodzą z osiedli o dobrze rozpoznanej chronologii relatywnej i ustalonej pozycji w lokalnej, małopolskiej periodyzacji kultury badeńskiej (*Godłowska 1968; 1979; Rook 1971; Sochacki 1980, 1988; Zastawny 1999; 2008*). Na tej podstawie można je łączyć z późnoklasycznym horyzontem wpływów kręgu badeńskiego w Małopolsce, synchronizowanym z fazą Baden IV według podziału V. Němejcovej-Pavúkovej (1981). Osadnictwo w Pleszowie i Zesławicach rozwijało się w ciągu całego niemal horyzontu późnoklasycznego, w którym da się wydzielić trzy stadia rozwojowe, w zależności od udziału elementów wczesnoklasycznych i epibadeńskich: wczesne, środkowe, schyłkowe (*Zastawny 1999; 2000; 2008*). Ceramika grobowa nie posiada ornamentacyjnych cech stadium wczesnego oraz schyłkowego. Chronologię odkrytych pochówków można więc zawęzić do stadium środkowego, z którego pochodzi najwięcej (szczególnie w Pleszowie) śladów osadnictwa. W aspekcie terytorialnym osadę zesławicką oraz pleszowską zalicza się do jednej grupy terytorialnej: grupy Zesławice-Pleszów kultury badeńskiej, wyróżnionej przez J. K. Kozłowskiego (1965). W przypadku grobu ze Świnnej Poręby jedynie ornamentyka odkrytej w nim amfory wskazać może, z którym etapem rozwojowym kręgu badeńskiego w Małopolsce można łączyć odkryty pochówek. Brak wyznaczników zdobnictwa bołerázkiego, a także bošáckiego karze łączyć to znalezisko ogólnie z horyzontem klasycznym.

Podsumowanie

Obrządek pogrzebowy kręgu badeńskiego w Europie jest niezwykle zróżnicowany. Pośród licznych sposobów birytualnego chowania zmarłych, typów i odmian grobów oraz wariantów wyposażenia, niewiele jest elementów, których występowanie uznać można za typowe tylko dla danego obszaru czy fazy chronologicznej. Najczęściej odkrywane są pochówki w obrębie osad, ale najwięcej grobów pochodzi z wyodrębnionych cmentarzysk, liczących niekiedy po kilkaset obiektów (*Banner 1956; Nevizánsky 1985; Preuß 1998; Bondár 2001*).

W porównaniu do naddunajskiego terytorium kompleksu badeńskiego, na obszarze Polski południowo-wschodniej uderzająca jest bardzo niewielka ilość grobów (5 pochówków na 3 stanowiskach). Kontrastuje to z dobrze rozwiniętą siecią osadnictwa i dobrym stanem rozpoznania największych osiedli omawianego terenu. Podobna sytuacja występuje właściwie jedynie we wschodniej Słowacji, gdzie znanych jest tylko kilka niepewnie udokumentowanych pochówków (*Horváthová 2007; 2008*). Obrządek pogrzebowy kultury badeńskiej w dorzeczu górnej Wisły nie posiada ponadto wielu typowych cech i elementów rytuałów grzebalnych, obecnych na obszarach zakarpackich. Podkreślić tu należy przede

wszystkim brak cmentarzysk i brak pochówków ciałopalnych, a w dalszej kolejności: brak grobów podwójnych, zbiorowych, cząstkowych, szybowych, w obstawach kamiennych, symbolicznych (z pewnie udokumentowaną przynależnością kulturową) oraz wspólnych pochówków ludzi i zwierząt.

Uwzględnione w niniejszym opracowaniu pochówki prezentują cechy mieszczące się w ogólnym kanonie rytuałów pogrzebowych kultury badeńskiej w Europie. Groby małopolskie, choć nieliczne, prezentują jednak zespół dość zróżnicowanych elementów. Niektóre z nich wyróżniają nawet małopolskie groby na tle innych tego rodzaju znalezisk.

Z wyjątkiem grobu ze Świnnej Poręby, odkrytego poza zwartym zasięgiem osadnictwa badeńskiego w Małopolsce, pozostałe 4 pochówki z Krakowa Pleszowa i Krakowa Zesławic pochodzą z obrębu dużych osad. Jest to, jak wspomniano, jeden z typowych (obok cmentarzysk) kontekstów występowania grobów omawianego kompleksu kulturowego. Pochówków na osadach nie spotyka się wiele (kilka, kilkanaście grobów), często jednak układają się one w niewielkie zgrupowania na obrzeżu osiedla (*Nevizánsky 1985*). Nie jest wykluczone, że nie posiadające pewnej lokalizacji dwa groby z Krakowa Zesławic mogły przynależeć do podobnego zgrupowania. Przesłanki co do tego nie są jednak wystarczające (informacje o zniszczonych pochówkach szkieletowych przed podjęciem badań na stanowisku). Na osadzie w Krakowie Pleszowie dwa obiekty z pochówkami znajdowały się pomiędzy jamami osadowymi. Reprezentują one często spotykany i charakterystyczny w kulturze badeńskiej typ pochówka w jamie osadowej, zarejestrowany na kilkunastu stanowiskach, m.in. w Svodinie na Słowacji (*Nevizánsky 1985*). Szczególnym przypadkiem jest osada w Balatonöszöd na Węgrzech, skąd z obiektów osadowych pochodzi aż 51 szkieletów. Stanowisko to interpretuje się jednak jako miejsce o szczególnych funkcjach ceremonialnych (*Horváth 2004; 2008*).

Wszystkie badeńskie obiekty sepulkralne znad górnej Wisły to pochówki jednostkowe. Każdy zawierał wyposażenie, a szkielety odkryto w czterech z nich. Niektóre cechy ułożenia zmarłych oraz elementy wyposażenia są nietypowe, a nawet wyjątkowe pośród licznych grobów kultury badeńskiej w całym jej zasięgu. Na szczególne podkreślenie zasługuje grób 10 z Krakowa Zesławic (ryc. 3), w którym zmarłego pochowano w silnie skręconej pozycji „na brzuchu”. Tego rodzaju ułożenie ciała występuje niezwykle rzadko i stwierdzono je zaledwie w dwóch przypadkach – w grobach w Budakalász i Palotabozsok na Węgrzech (*Nevizánsky 1985*). Do jamy osadowej nr 711 z Krakowa Pleszowa zmarłego złożono w pozycji wyprostowanej (ryc. 6). Także i ten sposób ułożenia ciała spotyka się sporadycznie w kręgu badeńskim – znany jest z osad (np. Šarovce I: *Novotný 1958*), jak i z cmentarzysk (np. Alsónémedi: *Nevizánsky 1985*).

Wyróżnikiem małopolskich pochówków są również elementy wyposażenia. W dwóch grobach z Krakowa Zesławic oraz jednego ze Świnnej Poręby znajdowały się amfory jako jedyny element inwentarza grobowego. Wydaje się, że jest to charakterystyczna cecha małopolskich obiektów sepulkralnych. W centralnej strefie osadnictwa badeńskiego w amfory i naczynia amforowate zmarłych wy-

posażano stosunkowo rzadko, w przeciwieństwie do powszechnych dzbanów, kubków i mis. Gabriel Nevizánsky (1985) wymienia zaledwie 8 naczyń w formie amfor znanych z obiektów grobowych w całej kulturze badeńskiej.

Uwagę zwraca wreszcie pochówek ze Świnnej Poręby odkryty w górskiej strefie Beskidu Średniego, z dala od nadwiślańskiego terytorium stałego osadnictwa badeńskiego. Niezależnie od interpretacji okoliczności dokonania tego pochówku (miejsce na szlaku przemieszczeń międzygrupowych lub w strefie działalności gospodarczej), tego rodzaju lokalizacja obiektu grobowego nie znajduje analogii na innych terenach.

Na stanowiskach małopolskich nie odkryto dotąd śladów kremacji zmarłych. Ciałopalenie jest często spotykane w innych strefach występowania osadnictwa badeńskiego (szczególnie na obszarze Węgier). Związane jest ono z etapem klasycznym, a przede wszystkim wczesnym (bolarázkim) rozwoju kompleksu badeńskiego. Nieobecność grobów ciałałpalnych można częściowo wyjaśnić brakiem na terenie Małopolski trwałego osadnictwa wczesnobadeńskiej grupy Boleráz. Z obszaru Polski znane są groby ciałałpalne ze stanowisk górnośląskich (Godłowska 1979), występujące jednak wyraźnie w kontekście materiałów bolerázkiej „fazy” kultury pucharów lejkowatych, pozostającej w ścisłym związku terytorialnym i rozwojowym z obszarem północnych i środkowych Moraw.

Skromny zasób źródeł do badań nad obrzędkiem pogrzebowym kultury badeńskiej w Małopolsce nie pozwala podjąć próby charakterystyki reguł chowania i zasad wyposażania zmarłych. Aktualny stan badań daje jedynie możliwość zestawienia i skomentowania ustalonych faktów. W sposób pewny z „klasyczną” kulturą badeńską w Małopolsce, i w ogóle na terenie ziem polskich, wiązać można jedynie pięć pochówków: dwa z Krakowa Pleszowa, st. 17, dwa z Krakowa Zesławic, st. 21 i jeden ze Świnnej Poręby, st. 9. Oprócz nich znanych jest kilka domniemych grobów, w tym jeden symboliczny (Igołomia), których weryfikacja jest problematyczna lub też nie jest już w ogóle możliwa.

Poza grobem ze Świnnej Poręby, wszystkie pozostałe pochówki odkryte zostały w obrębie stałych, długotrwale zasiedlonych osad. Brak jest jak dotąd przesłanek o istnieniu wyodrębnionych cmentarzysk, znanych z innych obszarów osadnictwa kultury badeńskiej w Europie (Nevizánsky 1985; Bondár 2001). Przy stosunkowo dobrym rozpoznaniu terenowym śladów osadnictwa badeńskiego w Małopolsce (164 stanowiska zlokalizowane na niewielkim terytorium; Zastawny 2008) zaskakuje niezwykle mała ilość obiektów grobowych. Nie odkryto ich na pozostałych dużych i dobrze rozpoznanych osiedlach badeńskich, np. w Krakowie Mogile, st. 53, 55 (Godłowska 1979; Bober 1994) oraz Krakowie Wyciążu, st. 5 (Kozłowski 1968; Bober 1998). Obecność pojedynczych grobów w Pleszowie i Zesławicach oraz brak pochówków na innych dużych osadach regionu nowohuckiego mogłyby wskazywać, że być może podstawową formą chowania zmarłych nad górną Wisłą były jednak samodzielne cmentarzyska, usytuowane w pobliżu osiedli, na obszarach dotąd jeszcze nie objętych badaniami wykopaliskowymi.

Przypadek izolowanego grobu ze Świnnej Poręby, odkrytego poza zwartym zasięgiem badeńskiego terytorium osadniczego nad górną Wisłą, ma znaczenie

szczególne. Na podkreślenie zasługuje przede wszystkim fakt, że jest to pierwsze stanowisko badeńskie strefy górskiej w Małopolsce, położone na szlaku przemieszczeń ludności z dorzecza Dunaju lub też związane ze strefą sezonowej działalności pasterskiej (*Valde-Nowak – Tarasiński 2006; Valde-Nowak 2008*). Znaleźiska tego rodzaju (głównie pojedyncze artefakty), pochodzące z obszarów górzystych rozdzielających skupiska osadnictwa badeńskiego (i w ogóle neolitycznego) z zachodniej Małopolski, Słowacji, Moraw, a także Górnego Śląska, są niezmiernie rzadkie.

Publikacja danych o obrzędku pogrzebowym kultury badeńskiej uzupełnia stan wiedzy o tej kulturze w Małopolsce. Uaktualnione (dla grobów z Krakowa Zesławic, st. 21), „nowe” (w przypadku Krakowa Pleszowa, st. 17) oraz zupełnie niedawno pozyskane dane źródłowe (Świnna Poręba, st. 9), chociaż skromne, stanowią ważny przyczynek do badań nad tym najmniej jeszcze poznanym przejawem osadnictwa badeńskiego w dorzeczu górnej Wisły. Zawarte w niniejszym artykule informacje o pochówkach z terenu Polski południowo-wschodniej stają się dostępne szerokiemu gronu badaczy. Ma to duże znaczenie, bowiem w opracowaniach syntetycznych, podejmujących tematykę kręgu badeńskiego w Europie, zagadnienie obrzędku pogrzebowego na terenach na północ od łuku Karpat nie miało jak dotąd zupełnie odzwierciedlenia (zob. np. *Nevizánsky 1985; Preuß 1998; Sachße 2008*).

Literatura

- Banner, J. 1956:* Die Pécelér Kultur. *Archaeologia Hungarica* 35. Budapest.
- Bober, J. 1994:* Osada kultury ceramiki promienistej w Krakowie-Nowej Hucie-Mogile w rejonie Kopca Wandy. Część II – Analiza, *Materiały Archeologiczne Nowej Huty* 17, 13–40.
- Bober, J. 1998:* Najnowsze materiały kultury ceramiki promienistej ze stanowiska 5, 5A, 5B w Krakowie Nowej Hucie (Wyciąże), *Materiały Archeologiczne Nowej Huty* 21, 7–26.
- Bober, J. 2002:* Grób nr 179 z Krakowa-Nowej Huty-Wyciąża (stan. 5), *Materiały Archeologiczne Nowej Huty* 23, 7–9.
- Bober, J. – Valde-Nowak, P. – Zastawny, A. in print:* Kultura badeńska – katalog źródeł. In: Czekał-Zastawny, A. (ed.), *Obrządek pogrzebowy kultur pochodzenia naddunajskiego w neolicie Polski południowo-wschodniej (Funerary Rite of Danubian Cultures in the Neolithic of southeastern Poland)*. Kraków.
- Bondár, M. 2001:* L'état des recherches sur la culture de Baden en Hongrie (Les découvertes récentes concernant la période ancienne). In: Roman, P. – Diamandi, S. (Hrsg.), *Cernavodă III – Boeráz. Ein vorgeschichtliches Phänomen zwischen dem Oberrhein und der unteren Donau (Mangalia/Neptun, 18. – 24. Oktober 1999)*. București, 437–458.
- Furholt, M. – Machnik, J. 2006:* Iwanowice Babia Góra I and the settlements with Baden ceramics in Little Poland. Questions concerning their duration, *Sprawozdania Archeologiczne* 58, 331–360.
- Gajewski, L. 1962:* Grób kultury ceramiki promienistej w miejscowości Posądz, pow. Proszowice, *Wiadomości Archeologiczne* 28, 294–295.
- Godłowska, M. 1968:* Materiały z osady kultury ceramiki promienistej w Zesławicach-Dłubni (Nowa Huta) na stanowisku I, *Materiały Archeologiczne Nowej Huty* 1, 91–172.
- Godłowska, M. 1976:* Próba rekonstrukcji rozwoju osadnictwa neolitycznego w rejonie Nowej Huty, *Materiały Archeologiczne Nowej Huty* 5, 7–180.

- Godłowska, M. 1979:* Plemiona kultury ceramiki promienistej. In: Hensel, W. – Wiślański, T. (eds.), *Prahistoria ziem polskich II. Neolit*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 302–317.
- Horváth, T. 2004:* Late Cooper Age Settlement in Balatonöszöd, Hungary, *Acta Archaeologica Carpathica* 39, 59–85.
- Horváth, T. 2008:* Balatonöszöd – an Unusual Baden Settlement? In: Furholt, M. – Szmyt, M. – Zastawny, A. (eds.), *The Baden Complex and the Outside Word. Proceedings of the 12th Annual Meeting of the EAA 2006, Cracow. Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa/Studia nad pradziejami Europy środkowej* 4. Bonn, 71–87.
- Horváthová, E. 2007:* Badenská kultúra na východnom Slovensku. Autoreferát dizertačnej práce. Nitra.
- Horváthová, E. 2008:* About the Development of the Baden Culture in the Region of the Northern Tisza River in Slovakia. In: Furholt, M. – Szmyt, M. – Zastawny, A. (eds.), *The Baden Complex and the Outside Word. Proceedings of the 12th Annual Meeting of the EAA 2006, Cracow. Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa/Studia nad pradziejami Europy środkowej* 4. Bonn, 111–130.
- Kozłowski, J. K. 1965:* Ze studiów nad kulturą ceramiki promienistej, *Archeologia Polski* 10, 178–216.
- Kozłowski, J. K. 1968:* Materiały neolityczne i eneolityczne odkryte na stanowisku Nowa Huta-Wyciąże I (badania w latach 1950–1952), *Materiały Archeologiczne Nowej Huty* 1, 13–90.
- Kozłowski, J. K. 1971:* Niektóre aspekty genezy kultury ceramiki promienistej w Polsce, *Światowit* 32, 27–60.
- Kozłowski, J. K. 1989:* Kultura ceramiki promienistej (badeńska). In: Kmiecinski, J. (ed.), *Pradzieje ziem polskich I, cz. 1*. Warszawa – Łódź, 203–216.
- Němejcová-Pavůková, V. 1981:* Načrt periodizácie badenskej kultúry a jej chronologických vzťahov k juhovýchodnej Európe, *Slovenská archeológia* 29, 261–296.
- Nevizánsky, G. 1985:* Grabfunde und Überbauerscheinungen der Träger der Badener Kultur im zentralen Gebiet des Karpatenbeckens, *Slovenská archeológia* 33, 249–272.
- Novotný, B. 1958:* Slovensko v mladšej dobe kamennej. Bratislava.
- Preuß, J. 1998:* Die Badener Kultur. In: Preuß, J. (Hrsg.), *Das Neolithikum in Mitteleuropa*, Band 1/2. Weissbach, 383–400.
- Rook, E. 1971:* Materiały kultury ceramiki promienistej odkryte na stanowisku Nowa Huta-Pleszów (badania w latach 1954–63), *Materiały Archeologiczne Nowej Huty* 4, 11–237.
- Sachße, C. 2008:* Baden Cultural Identities? Late Cooper Age Funerals Reviewed. In: Furholt, M. – Szmyt, M. – Zastawny, A. (eds.), *The Baden Complex and the Outside Word. Proceedings of the 12th Annual Meeting of the EAA 2006, Cracow. Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa/Studia nad pradziejami Europy środkowej* 4. Bonn, 49–68.
- Sochacki, Z. 1970:* Z badań nad kulturą ceramiki promienistej w Europie, *Archeologia Polski* 15, 305–363.
- Sochacki, Z. 1980:* Kultura ceramiki promienistej w Europie. Warszawa.
- Sochacki, Z. 1988:* Zespół osadniczy kultury ceramiki promienistej w Krakowie-Zesławicach. Warszawa.
- Valde-Nowak, P. 2008:* An Isolated Grave of the Baden Culture in the Beskidy Mountains. In: Furholt, M. – Szmyt, M. – Zastawny, A. (eds.), *The Baden Complex and the Outside Word. Proceedings of the 12th Annual Meeting of the EAA 2006, Cracow. Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa/Studia nad pradziejami Europy środkowej* 4. Bonn, 139–145.
- Valde-Nowak, P. – Tarasiński A. 2006:* Site of Baden Culture in the Middle Beskidy Mountains, *Acta Archaeologica Carpathica* 41, 69–81.
- Zastawny, A. 1999:* Uwagi na temat chronologii osadnictwa kultury badeńskiej w zachodniej części Małopolski, *Sprawozdania Archeologiczne* 51, 9–55.
- Zastawny, A. 2000:* Kultura badeńska w regionie wielicko-bocheńskim – stan i problematyka badań, *Sprawozdania Archeologiczne* 52, 9–42.
- Zastawny, A. 2006:* Osadnictwo społeczności badeńskiego kręgu kulturowego w Jurze Ojcowskiej

- na tle regionów sąsiednich. In: Lech, J. – Partyka, J. (eds.), *Jura Ojcowska w pradziejach i w początkach państwa polskiego*. Ojców, 439–458.
- Zastawny, A. 2008: The Baden and the Funnel Beaker-Baden Settlement in Lesser Poland. In: Furholt, M. – Szymt, M. – Zastawny, A. (eds.), *The Baden Complex and the Outside World*. Proceedings of the 12th Annual Meeting of the EAA 2006, Cracow. *Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa/Studia nad pradziejami Europy środkowej* 4. Bonn, 177–188.
- Zastawny, A. *in print*: Obrządek pogrzebowy kultury badeńskiej. In: Czekaj-Zastawny, A. (ed.), *Obrządek pogrzebowy kultur pochodzenia naddunajskiego w neolicie Polski południowo-wschodniej (Funerary Rite of Danubian Cultures in the Neolithic of southeastern Poland)*. Kraków.
- Zemelka, S. 1959: Groby kultury ceramiki promienistej i sznurowej w Zesławicach, pow. Kraków, *Materiały Archeologiczne* 1, 81–96.
- Żaki, A. 1949: Pierwszy w Polsce pewny grób kultury ceramiki promienistej, *Sprawozdania z czynności i posiedzeń PAU* 50, 647–650.
- Żurowski, J. 1924–1925: Sprawozdanie z działalności państwowego konserwatora zabytków przedhistorycznych okręgu zachodnio-małopolskiego za rok 1923, *Wiadomości Archeologiczne* 9, 331.
- Żurowski, J. 1933: Problem kultury ceramiki promienistej w Polsce, *Wiadomości Archeologiczne* 12, 117–153.

THE GRAVES OF THE BADEN CULTURE IN LESSER POLAND

On the territory of Lesser Poland the Baden Culture developed in a strong, spatially compact enclave of settlement in the surroundings of Kraków (Zastawny 1999; 2000; 2006; 2008). The main development of this settlement is linked with the Late Classic phase, which is synchronized with Baden IV after V. Němejcová-Pavůková (1981). 164 sites have been discovered to date (67 sites have been excavated), among which are included 58 settlement sites, 72 single finds, 28 caves, 2 workshops of flint axes, one camp site with a cattle enclosure, and 3 sites with 5 human burials (fig. 1). Two settlement sites (Kraków Zesławice 21 and Kraków Pleszów 17) yielded four burials; one grave (site 9 in Świnna Poręba) is a separate find (Zastawny *in print*). Five burials of the Baden Culture on the territory of Lesser Poland is a surprisingly low number, especially in comparison to the high number of sites recognized here. This fact contrasts also with significant evidence of sumptuous funerary rites practiced on other areas of the Baden Complex in Europe. This enigmatic situation cannot be explained, for instance, by an inadequate level of research.

All graves are individual burials, usually equipped with one vessel (an amphora). Only burials in settlement pits were furnished with several vessels (mugs and bowls). In one of the graves, animal jaws were also discovered. Each burial represents a different type of grave pit or settlement pit and a different arrangement of the skeleton. Noteworthy are two graves with features rare in the whole Baden Complex, in which the deceased was buried extended on his back (site 17 in Kraków Pleszów, pit no. 711) and in a prone (face-down) position (site 21 in Kraków Zesławice, grave no. 10). Atypical are also burials furnished with amphorae, which have been found in 3 graves. No cemeteries of the Baden Culture have yet been discovered on the territory of Lesser Poland. Nor has any cremation burial, any multiple burial, or any burial with an animal been discovered.

Description of the sites of the Baden Culture in Lesser Poland with human burials:

Kraków Zesławice, site 21. A settlement of the Baden Culture situated on an exposed hill in the river Dłubnia valley, in the proximity of its estuary to the Vistula River, in the east part of Kraków city (2,5 ha of surface area, 270 settlement features). Two burials in grave pits (no. 10 and 217) have been found (Zemelka 1959; Bober – Valde-Nowak – Zastawny *in print*; Zastawny *in print*).

Grave no. 10 (fig. 3). The bottom of a rectangular grave pit (size: 178 × 85 cm) has been recognized at a depth of 50 cm. The deceased (man, aged 30–40, 178 cm height) was buried at the bottom of the grave, his body arranged along the SW-NE axis, on the right side, with his legs slightly bent (toward NW) and his corpus strongly twisted. His chest was arranged almost in a prone (face down) position. The left hand was deflected toward east and arranged in a pose “embracing” an amphora placed in the grave pit. This amphora was the only component of his burial equipment.

Grave no. 217 (fig. 4). In an oval grave pit (size: 130 × 175 cm), at a depth of 30 cm, a skeleton was discovered. It was arranged on the left side, in a fetal position, with legs acutely tucked up under him (toward NE) and arms acutely bent at the elbows. In the southern part of the pit, next to the bones of the feet, one vessel was found. It was a four-handled amphora. The deceased was a man aged 55–65, 169 cm in height.

Kraków Pleszów, site 17. The largest settlement of the Baden Culture in Lesser Poland (5 ha of surface area, 190 settlement pits), situated on the left bank of the Vistula River, in the eastern part of Kraków city. Within the settlement two human burials were discovered in settlement pits no. 711 and 1326 (*Bober – Valde-Nowak – Zastawny in print; Zastawny in print*).

Pit no. 711 (fig. 5). A skeleton of a man (aged 35–55, 158–160 cm in height) was found at a depth of 80 cm in a partly filled-in settlement pit of depth 240 cm. The outline of this pit was indistinct. The skeleton was arranged on the W-E axis (head toward West), extended on his back with his arms along his chest. The deceased was equipped with one bowl and three mugs discovered below his legs.

Pit no. 1326 (fig. 6, 7). A skeleton was found at the bottom of a trapeziform settlement pit, the outline of which was oval (size: 160 × 180 cm). The skeleton was arranged on the NE-SW axis (head toward SW), on the right side, in a fetal position, with legs tucked up under him. His right arm was resting on one hip; his left arm was pulled up with the left hand resting on his chest. Next to the skeleton, two animal jaws were found (lying on the left forearm and next to the left knee of the deceased). In the immediate vicinity of the skeleton numerous artefacts attributed to the Baden Culture were found, but only the two animal jaws mentioned above and one bowl can be linked with a burial deposit (fig. 8: 3). Some bones of the skeleton were missing.

Świnna Poręba, site 9. An isolated sepulchral find, uncovered in a mountainous area of the Beskidy Mountains on the headland situated in the valley of the Skawa River. It is a site located far from the compact area of the Baden Culture settlement near Kraków. It is either situated on a trail of relocations from the Danube basin or it might have been connected with an area of a seasonal herding activity (*Valde-Nowak – Tarasiński 2006; Valde-Nowak 2008*).

Pit no. 1/05 (fig. 9). The skeleton was not preserved. It had been laid in an oval grave pit, with a hollow cross-section of depth 40 cm. Only one vessel – a fragmented amphora – was this grave’s equipment.

Fig. 1. Lesser Poland, the Kraków region. Map showing the settlement of the Baden culture: 1 – settlement sites; 2 – single finds; 3 – settlement sites with graves; 4 – cave; 5 – workshop of flint axes; 6 – camp site with cattle enclosure traces; 7 – isolated grave. Drawing A. Zastawny.

Fig. 2. Kraków Zesławice, site 21. Plan of the settlement of the Baden culture. 1 – settlement features; 2 – area excavated by S. Zemelka where burials of the Baden Culture were discovered: graves no. 10 and 217 (after *Sochacki 1988*, simplified).

Fig. 3. Kraków Zesławice, site 21, burial no. 10. Plan and inventory of grave. Drawn by A. Zastawny (on the basis of documentation and materials from S. Zemelka’s research, in the collection of the Archaeological Museum in Kraków, the Department in Nowa Huta).

Fig. 4. Kraków Zesławice, site 21, grave no. 217. Plan and inventory of grave. Drawn by A. Zastawny (on the basis of documentation and materials from S. Zemelka’s research, in the collection of the Archaeological Museum in Kraków, the Department in Nowa Huta).

Fig. 5. Kraków Pleszów, site 17. Plan of the settlement of the Baden Culture with highlighted settlement features containing human burials no. 711 and 1326. Drawing A. Zastawny.

Fig. 6. Kraków Pleszów, site 17. Settlement feature no. 711. Skeleton and grave goods. Drawing A. Piwowarczyk.

Fig. 7. Kraków Pleszów, site 17. Settlement feature no. 1326. Plan of the feature on the bottom level where the skeleton was discovered and vertical cross-section of the feature. 1 – black soil; 2 – dark-brown soil; 3 – light-brown soil; 4 – loess interbeddings; 5 – daub; 6 – charcoal; 7 – stones. Drawing A. Piwowarczyk.

Fig. 8. Kraków Pleszów, site 17. Settlement feature no. 1326. Selection of inventory with bowl fragments; (5) – this bowl constituted a part of the grave goods. Drawing A. Piwowarczyk.

Fig. 9. Świnna Poręba, site 9, Wadowice district. Location of site, horizontal outline and cross-section of settlement feature no. 1/05 and amphora (grave goods): a – the pit; b – the layer which originated as result of pit destruction during post-depositional processes; c – postholes or traces of tree roots; d – pottery fragments. After P. Valde-Nowak.